

ADALÉKOK MÉSZÁROS LÁZÁR TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGÁHOZ ÉS KATONAI PORTRÉJÁHOZ

Nagy örömmre szolgál, hogy a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain egyre több olyan írás jelenik meg, amely hozzájárul a XIX. századi magyar hadtörténelem fehér foltjainak eltüntetéséhez. Ezek közé tartozik Nemeskürty Istvánnak, az irodalomtudományok doktorának „Mészáros Lázár akadémiai székfoglaló előadása, 1845” című közleménye is, amely értékes adatokkal és gondolatokkal járult hozzá a különösen elhanyagolt és jelentőségében sokak által lebecsült XIX. század közepi magyar hadtudomány történetének feltárásához.¹ Közleményének mondanivalója jelentős helyet kapott a már két kiadást megért könyvében is.²

A reformkor és az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc hadtudományának teljes bemutatásához az eddigi kutatási eredmények és publikációk még nem elégségesek. A korszak hadtudománytörténeti összefoglalójának kidolgozásához további kutatásokra van szükség. Megítélésem szerint azonban annyi részeredménnyel és ismeretanyaggal már rendelkezünk, hogy segítségével a Nemeskürty közleményében és könyvében jelentkező pontatlanságokat és tévedéseket ki lehessen javítani. A kiegészítések és helyreigazítások mindegyikét azért fontosak, hogy közvéleményünk a történelmi valóságnak megfelelően ismerje meg azokat a tényeket, amelyek hozzájárulhatnak Mészáros Lázár tudományos munkásságának és katonai pályafutásának feltárásához, személyiségének objektív értékeléséhez.

Nemeskürty István első kiadású könyve borítójának fülszövege így ajánlja az olvasónak a munkát: „Nemeskürty új, a hadtudomány hagyományos módszereitől elütő megközelítése nagyon is alkalmas új gondolatok fölvetésére, új következtetések levonására. Nemcsak kérdései kihívóak — válaszai is azok.” Egyetértek azzal, hogy a tényeket, az eseményeket, a jelenségeket meg lehet új módon közelíteni, lehet új gondolatokat felvetni és új következtetéseket is levonni. Lehet kihívó kérdéseket feltenni és lehet kihívó válaszokat adni. De ha egy mű kiindulási alapjául szolgáló tények pontatlanok, sőt mi több, hibásak, akkor a mű mondanivalójának az egészét is meg lehet kérdőjelezni.

Úgy gondolom, hogy a történész és az író számára egyaránt nagyon tanulságos alaptörvényszerűsége hívják fel a figyelmet az építészmérnök hallgatóknak készült egyik egyetemi jegyzet következő sorai: „Az alapozás helyes megtervezéséhez szorosan hozzátartozik annak igazolása, hogy a talaj a terhek hatására nem szenved akkora deformációt, mely az építményre károsan hat vissza.”³

A Magyar Tudós Társaság katonatagjai 1848 előtt

Nemeskürty István közleményében azt írta Mészáros Lázárról: „Ő az első ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt, akit a Magyar Tudós Társaság tagjává választott.”⁴

1 Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1977. 4. sz., 601—610. o.

2 *Nemeskürty István: Kik érted haltak, szent világszabadság. A negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmái.* Budapest, 1977., második kiadás 1979. Különösen a „Miről szól ez a könyv” című bevezető és az „Armes et litteris. Fegyverrel és tudománnyal” című első fejezet.

3 *Dr. Széchy Károly: Alapozás. Kézirat.* 7., változatlan utánnomás. Budapest, 1976. 112. o.

4 *Nemeskürty: i. m. HK 1977. 4. sz. 601. o.*

Ez az állítás azonban pontatlan. A források alapján egyértelműen megállapítható, hogy a Magyar Tudós Társaság első ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt tagja Kiss Károly volt. Kiss Károly, a cs. kir. 37. báró Máriaissy gyalogezred főhadnagya, a Magyar Tudós Társaság I. nagygyűlése 1831. február 17-i 4. ülésén érdemelte ki azt a kitüntető bizalmat, hogy „a harmadik sorban... 14” szavazattal (a lehetséges 24-ből) levelező taggá választották.⁵

A Magyar Tudós Társaság II. nagygyűlése 1832. március 5-i 5. ülésén levelező tagokká választották Szontagh Gusztáv cs. kir. főhadnagyot és Baricz György cs. kir. hadmérnök őrnagyot. Az 1832. március 10-i 6. ülésen pedig tiszteleti taggá választották báró Lakos János cs. kir. ezredest.⁶ Ők lettek a Magyar Tudós Társaság második, harmadik és negyedik ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt tagjai. Az ötödiket a Magyar Tudós Társaság VIII. nagygyűlése 1837. szeptember 7-i 7. ülésén Tanárky Sándor cs. kir. őrnagy személyében választották meg levelező taggá.⁷ A Magyar Tudós Társaság XI. nagygyűlése 1840. szeptember 5-i 9. ülése Taubner Károlyt — 1843. június 17-től cs. kir. evangélikus tábori lelkész — választotta levelező taggá. Ő volt tehát a hatodik hivatásos katonatiszt akadémiai tag.⁸

1844-re nyugállományba helyezés és halálozások következtében az akadémiai tagok között már egyetlen ténylegesen szolgáló hivatásos tiszt sem volt és az akadémia kereteiben folyó hadtudományi tevékenységet szinte teljesen egyedül Kiss Károly folytatta. Ezért a Magyar Tudós Társaság XV. nagygyűlése 1844. december 16-i 1. ülésén úgy döntöttek az akadémikusok, hogy új tagokat választanak. „Kiss Károly hadtudományi r. tagnak kívánságára azonban most előre is elhatározottat, hogy a levelező tagok közé minden esetre fog egy, a hadtudományokban járatos író is, az általa ajánlandó három egyén közül választatni.”⁹

A XV. nagygyűlés 1844. december 21-i 5. ülésén olvasták fel az új tagajánlásokat. Az ülésen jelen volt Kiss Károly nyugállományú cs. kir. százados, a matematikai osztály hadtudományi rendes tagja, Szontagh Gusztáv nyugállományú cs. kir. százados és Kállay Ferenc nyugállományú cs. kir. hadbíró százados, a philosophiai osztály rendes tagja is. A négy tiszteleti tagnak javasolt között szerepelt Stöck Ferenc nyugállományú cs. kir. alezredes és a 29 levelező tagnak javasolt között a katonák az alábbi sorrendben:

- „7. Czecz János mint hadtudományi író ...
- 12. Korponay János mint hadtudományi író ...
- 17. Mészáros Lázár ...
- 26. Ujváry István mint hadtudományi író ...”¹⁰

A jelöltek listájából és az ajánlásokból világosan kiderül, hogy Mészáros Lázár nem hadtudományi munkássága alapján került a javasoltak közé. A levelező tagok megválasztására az 1844. december 24-i 7. ülésen került sor és ezt a jegyzőkönyv így örökítette meg:

„LXX. a levelező tagok választása ... a jk. IX.-dik pontja szerint elválasztandó hadtudományi lev. tagon kívül nyolczra határozottat, s ennek következté-

⁵ Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban — MTA) Kézirattár, Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban — RAL) Nagygyűlések jegyzőkönyve 1831., 1832., 1833., 1834. K 1353. sz. 11. o.

⁶ Uo. 15—18. o.

⁷ MTA Kézirattár RAL Magyar Tudós Társaság nagygyűlési jegyzőkönyv. VI. szeptember 1835., VII. szeptember 1836., VIII. augusztus—szeptember 1837., IX. augusztus—szeptember 1838., X. november 1839. K 1354. sz., 31. o.

⁸ MTA Kézirattár RAL Nagygyűlések jegyzőkönyve. 1840., 1841., 1842., 1843., K 1357. sz., 50—53. o.

⁹ Uo. 1844., 1845., 1846., 1847., K 1358. sz., 8—9. o.

¹⁰ Uo. 21—22. o.

ben először is a hadtudományi lev. tag választásához fogván a nagygyűlésen a három ajánlott közül többséget nyert s megválasztatott:

Korponay János 24 szavazattal.

LXXI. Az egyéb lev. tagok választására kerülvén a sor, első szavazáskor csak három ajánlott nyert általános többséget, név szerint:

Mészáros Lázár 21... szavazatot.¹¹ A szavazás Mészáros nagy sikere volt, mert az utána következők 20, 15, a második szavazáson pedig 13, 12, 12 szavazattal lettek megválasztva. A Magyar Tudós Társaság levelező tagjául választották a ténylegesen szolgáló tisztek közül Korponay János cs. kir. főhadnagyot a 32. gyalogezredből, így ő volt a hetedik, a nyolcadik pedig Mészáros Lázár cs. kir. alezredes, az 5. huszárezredből.

A Tudós Társaság jegyzőkönyvei Nemeskürty állításával szemben azt bizonyítják, hogy Mészáros Lázár nem „az első ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt, akit a Magyar Tudós Társaság tagjául választott”, hanem a katonatisztek sorából a *nyolcadik*.

Az érdekesség kedvéért emlitem meg, hogy az akadémiai választásokról a Pesti Hírlap 1844. december 29-i számában beszámoló jelent meg, melyben közlik a megválasztott új tagok névsorát és egyedül Mészáros esetében tévednek, mert úgy szerepel mint „Mészáros N”, a Lázár L betűs rövidítése helyett.

Széchenyi és Mészáros Lázár

Nemeskürty István ismerteti a Mészáros Lázárt levelező tagnak ajánló akadémikusok, a magyar irodalom és tudomány kiválóságai névsorát. Külön kiemeli Széchenyi meleg ajánló sorát. A Széchenyi és Mészáros közötti kapcsolat 1837. júliusában keletkezett, erre utal Mészáros Lázár 1837. július 20-i gróf Széchenyi Istvánhoz írt alábbi levele:

„Méltóságos Gróf Úr

Nagy Érdemű mélyen tisztelt Uram

Feleletet s köszönetet nem kívánok, mert nem érdemlem meg, hanem inkább Méltóságod bocsánatjából szeretnék valamit el foglalni, rész szerint betses és a Hon javára szentelt óráinak rövidítésekért, és rész szerint fogadatlan prokatori merészletemért, ki talán valami tudva lévőt akar ismertetni, a miről példa beszédként el hegedült St. Vaird.

F. év Társalkodó 53-dik számában olvastam Méltóságod gőzmalom építési szándékát. Milánótól nem messze, Melegnano helységbe (Cremonai posta Romai úton) létez egy múlt évbe végződött és azóta igen nagy sikerrel munkálkodó ugyan víz által hajtott gabonát őrölő malom, melynek különbsége a régiebb malmoktól az, hogy malom kövek helyett, *acél* hengerek által őrlet.” A levél a továbbiakban részletes leírást közöl a malomról, majd így fejeződik be:

„Bocsánat mélyen tisztelt Gróf Úr, az Úr Isten éltesse és áldja óhajta

Méltóságos Gróf Úr

Milano 20-dik Julius 837.

mély tisztelője
Mészáros Lázár
őrnagy¹²

A Mészáros kezdeményezte kapcsolat fonalát Széchenyi István felvette, ezt bizonyítja az általa javított 1837. augusztus 26-i keltezésű alábbi levélfogalmazvány:

¹¹ Uo. 40—41. o.

¹² MTA Kézirattár K 207/18. sz.

„Mészáros Lázár őrnagy — Milano
Vitéz Őrnagy úr
igen tisztelt hazámfia

Jóllehet múlt hónap 20-iki becses levelében a választul, igen szíves figyelemmel, felmenteni méltóztatott: még sem mulaszthatom el, hogy tisztelt Őrnagy úrnak érdekes minden esetre s szemem előtt tartandó közléséért, mellyel mind édes honunk java iránt buzgóságát mint személyemhez viseltetett különös jó voltát bizonyítja, őszinte köszönetemet, legalább egy két szóval ezennel ki ne jelentsem, egyéb iránt hazafiúi becses indulatába ezentúl is ajánlott különös tisztelettel maradok

Ts Vitéz Őrnagy úrnak
Pest, August. 26. 1837.

Igaz szívú honfitársa
gróf Széchenyi István¹³

Az 1837 augusztusi levelet követte Széchenyi 1837. december 13-i levele, melyben felvilágosítást és adatokat kért Mészárostól a „Melegnano malom tekintetében” és a „lehető legpontosabb szigorúsággal ki tudni és nekem minnél előbb meg írni”. Mészáros Lázár 1837. december 31-i levelében részletesen válaszolt, mint írta, a „13-kán költ betses levele felszólításainak örömet engedelmeskedvén”. Mészáros leveléből kiderül, hogy figyelemmel kíséri a reformkor eseményeit, noha „hat évtől édes Hazámtól távol...” van.¹⁴ A hengermalom ügyében 1838-ban Mészáros Lázár még további három levelet írt.¹⁵

Széchenyi István nagyra értékelte a Mészáros Lázártól kapott tájékoztatást, ezt fejezte ki 1841. december 1-i Mészároshoz írt levelének következő soraival: „... a daráló Henger malom megindult... ha Ön nem volna, alkalmasint a Pesti Hengermalom sem jó létre... most hiánosság nélkül: Én hoztam a dolgot életbe — ennek megismertetése ajánlása azonban az Ön tette és érdeme! Az erénybeni csata meg van nyerve...” Széchenyi levelét a magyar selyemhernyótenyésztés jelentőségének méltatásával folytatta, majd így fejezte be:

„Éljen boldogul. Mennyire gyenge szemem bír tekinteni a messze jövendő homályába, vajmi szép és nemes kifejlését látom nemzetünknek. — Nagy és dicső lesz egykor a magyar... nem kétlem többé; — átalakulási időszakában azonban sok vajmi keserű serleg kiürítése vár ránk. — Ámde legyen, — s csüggedést nem ismerő türelemmel teljesítse saját nagy és kéretlen hazafiúi tisztét! —

Legőszintébb tisztelettel Önnek rokonkeblű honfitársa

Széchenyi István¹⁶

Az ismertetett levelek, úgy gondolom, csak aláhúzzák, hogy Széchenyi István és Mészáros Lázár között politikai, gazdasági és tudományos kérdésekben eleven kapcsolat és szimpátia alakult ki, ami kifejezésre jutott abban is, hogy Széchenyi fenntartás nélkül támogatta Mészáros levelező taggá választását, tény viszont, hogy *nem a hadtudományi szakba*, mert ilyen irányú munkásságát nem ismerte, és levelezésükben sem foglalkoztak katonai kérdésekkel.

Véleményem szerint Széchenyi és a Magyar Tudós Társaság bizalmát Mészáros Lázár nem hadtudományi tevékenységével, hanem a reformokat támogató politikai magatartásával, nézeteivel és a gazdasági kérdésekben kifejtett állásfoglalásaival, közléseivel érdemelte ki. Ez nem csökkenti érdemeit, ám hitelesebbé teszi alakját.

¹³ MTA Kézirattár K 194/234. sz.

¹⁴ MTA Kézirattár K 207/29. sz.

¹⁵ Lásd az 1838. január 2-i, 19-i és 24-i leveleket. MTA Kézirattár K 207/20., 21., 22. sz.

¹⁶ MTA Kézirattár K 197/22. sz.

Széchenyi és a Magyar Tudós Társaság 1844 december végén értesítette Mészáros Lázár alezredest, hogy levelező taggá választották. Mészáros 1845. január 17-én két köszönőlevelet írt, az egyiket Toldy (Schedel) Ferencnek, a Magyar Tudós Társaság titkárnak, a másikat pedig a Magyar Tudós Társaságnak.¹⁷ Ezek a levelek érdekes adalékokat nyújtanak Mészáros Lázár személyiségének és tevékenységének jobb megismeréséhez.

A Magyar Tudós Társaság szabályai előírták, hogy minden megválasztott levelező és rendes tag az akadémia célkitűzéseit elősegítő székfoglaló értekezést köteles készíteni és felolvasni. Ez vonatkozott az új levelező tagra, Mészáros Lázárra is. Az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy Mészáros különböző tudományos kérdésekben igen aktív levelezést folytatott az akadémiával, de annak egyetlen nagy-, vagy kisgyűlésén sem vett részt. Ebben 1848 májusáig megakadályozta olaszországi katonai szolgálata, majd a szabadságharc eseményei és végül emigrációja.

Nemeskürty szerint Mészáros „előadásának tárgyát hosszas tünődés után választotta ki... Mátyás királyról tervezett egy értekezést... Ezt a témát azonban mégis elvetvén, merészebb lépésre szánta magát: katonapolitikai elveinek kifejtésére vállalkozott.

Ez az egy ív terjedelmű, »A katonaságrul« címet viselő tanulmány...»¹⁸

Mészáros leveleiből azonban egészen más derül ki. Nemeskürty, megállapításának bizonyítására, az 1845. augusztus 26-i keltezésű, a Magyar Tudós Társasághoz intézett levelére hivatkozik. Ebben a levélben Mészáros három kérdéstről számol be: „Kötelességem szerint 1-ször egy értekezést a Katonaságról, 2-szor az itteni tudományos mozgalom köréből két eredeti olasz iratokat, és 3-szor a 15-ik századból történetírás kivonatot magyar fordítással kísérve, beküldeni vagyok bátor.»¹⁹

A Magyar Tudós Társaság által 1845. október 18-án iktatott levélből az első és a második kérdéssel kapcsolatos sorok az érdekesek. Ezek cáfolják Nemeskürty állítását Mészáros tervezett, illetve elkészült munkáját illetően. Mészáros ezeket írta:

„Az elsőről mit sem szollok, az maga magát meg fogja esmérteni.

A másik ha tudva nem lenne, Corvinus Mátyás Nagy Királyunk jellemét alacsonyítja, a mellyhez azon szerény észrevételt kapcsolom, ha Kegyöknek úgy tetszenék: A jövődő olasz történet írók felvilágosítását, valami közönösen s röviden tartott ellenészrevétellel, nagy királyunk masholjával (alibi) szándék-laniok, ne hogy nagy férfink jelleme, az ujjabb kor szülte iparlovagi hajlammal vádolva, ellen mondatlanul a jövő századoknak homályosítva átadassák, úgy azon védíratot egy tudományos folyóiratban beigtatni igyekezni fognám.»²⁰ Ez utóbbi Mátyás királyt bemutató munka elkészítéséről, illetve publikálásáról — a kutatások eddigi eredményei alapján — nem tudunk.

Ezt a levelet követte a másik, amely már teljes egészében a székfoglalóval foglalkozik és így hangzik:

„Tekintetes Titoknak Úr

Igen Tisztelt Uram!

Először lévén, életemben semmiből valami, az az számot nagyobbító tudós tag, s így nem esmervén a ceremóniát, ne vegye Kegyed rossz néven, sőt bo-

17 Mindkét levelet ld.: MTA Kézirattár RAL 112/1845. sz.

18 Nemeskürty: i. m. 15–16. o.

19 MTA Kézirattár RAL 241/1845. sz.

20 Uo.

csásson meg, ha küldendőmet, Ujhelyi Barátom s ezredbeli lelkész által kegyéhez utalom, szívesen annak helyén bemutatandó.

Ezt tevén, az az kérésemet átadván, az Úr Istentől minden jobbat kívánva, igaz tisztelettel maradok:^x

Tekintetes titoknok ír

Miláno 9/6 45

lekötelezett szolgálja

Mészáros Lázár

M. T. T. lev. tag

x Értekezésemet szíves felolvasásra, ha arra méltatik Kiss Károly barátomnak ajánlom.”²¹

A székfoglaló értekezés 1845. október 18-án érkezett meg a Magyar Tudós Társasághoz. Nemeskürty István szerint ezt a székfoglaló előadást 1845. október 27-én olvasta fel Korponay János hadtudományi levelező tag. Mészáros Lázár értekezésének címlapján valóban szerepel Toldy Ferenc következő feljegyzése: „Olvastatott a kisgyűlésben oct. 27. 1845.” és egy — Korponay kezétől származó — másik mondat: „Korponay János le. tag olvasta fel”.²² Ez a dátum azonban nem pontos, mert az esemény valójában 1845. október 28-án zajlott le, a kisgyűlések 31. ülésén. A jegyzőkönyv szerint az ülés Schedius Lajos igazgató tag elnöklétével folyt le. Az ülésen a tényleges és nyugállományú katonatiszt tagok közül jelen volt Korponay János főhadnagy levelező tag, Szontagh Gusztáv nyugállományú százados és Kállay Ferenc nyugállományú hadbíró százados, rendes tagok. Nem volt jelen Kiss Károly nyugállományú százados hadtudományi rendes tag. Az ülés első napirendi pontja a jegyzőkönyv alapján a következő volt: „187. Korponay János 1. t. olvassa Mészáros Lázár 1. tagnak beköszöntő értekezését »A Katonaságról«.”²³

A korabeli sajtóban nem találtam olyan hírt, amely megemlékezett volna Mészáros Lázár „A katonaságrul” című székfoglaló értekezéséről. Sőt a székfoglalót a szokásokkal ellentétben a kisgyűlés sem ajánlotta megjelentetésre a Magyar Tudós Társaság Évkönyvébe, amelyben pedig mások székfoglaló értekezéseit közreadták. A székfoglaló reális értékeléséhez úgy gondolom szükséges néhány tényre felhívni a figyelmet.

Mészáros Lázár értekezését nem a saját kézírásával készítette el. Keze írásának nyoma csak három helyen található a kéziratban. Az első oldalon, azaz a címlapon, amelyre a következőket írta:

„A Katonaságrul

Mészáros Lázár

M. T. T. le. tag”

A második oldalon, azaz a belső címlap bal felső sarkában aláírása „Mészáros Lázár” és a kézirat utolsó oldalának befejező mondata után „Vége. ML.” található. Ezen kívül mondatok és szavak kiemelése több helyen az ő aláhúzásával.²⁴ A székfoglaló értekezés alapos áttanulmányozása alapján levonható az a következtetés, hogy több mint valószínű, Mészáros Lázár a szépen író másoló után nem korrigálta körültekintően munkáját. Emiatt számos értelmet zavaró hiba és elírás maradt a kéziratban. Mészáros székfoglaló értekezésében Korponay János számos stiláris javítást, sőt néhány esetben átfogalmazást hajtott végre a gördülékenyebb felolvasás érdekében.

Mészáros székfoglalójában erősen kimutathatók a kor polgári hadtudomá-

21 MTA Kézirattár RAL 190/1845. sz.

22 MTA Kézirattár RAL 196/1845. sz. Az értekezés a közelmúltban jelent meg a következő címmel: *Mészáros Lázár: A katonaságról*. Budapest, 1979. 91. o.

23 MTA Kézirattár RAL Kisgyűlések jegyzőkönyve. 1845. 73. o.

24 MTA Kézirattár RAL 198/1845. sz.

nyának uralkodó nézetei, mindenekelőtt — az általa idézett Bismarck és Marmont tételein túl — kora legkiemelkedőbb katonai teoretikusainak, Clausewitznek, Jomininak és Károly főhercegnek a tanításai.²⁵ Mészáros nagy érdeme volt, hogy felismerte ezeknek a korszerű tanításoknak a jelentőségét és felhasználta őket nézeteinek kifejtéséhez, elsősorban a francia forradalom szerepének bemutatásához, a háború jellemzéséhez, a lőpor, a hadviselés eszközeinek és hatásának elemzéséhez, a hadvezetés, a testi, erkölcsi és értelmi erő vizsgálatához, a hadsereg társadalmi szerepének, belső és külső funkcióinak ábrázolásához, az általános hadkötelezettség és a szolgálati idő értékeléséhez, a hadsereg szervezetének és fegyvernemeinek felrajzolásához, valamint a helyes nevelési és kiképzési elvek feltárásához. E tanítások alkotó alkalmazásának segítségével vette bonckés alá a cs. kir. hadsereget és mutatott rá a legkirívóbb hibákra, és nem utolsósorban a politikai és hadügyi reformok égetően szükséges voltára.

A neves külföldi tudósok műveinek felhasználása mellett a magyar hadtudomány és történettudomány művelőinek eredményeit is beépítette székfoglaló értekezésébe. Ez a tény csak tovább növeli Mészáros írásának értékeit és előkelő helyet biztosít számára a reformkor magyar hadtudományában.

Mészáros minden bizonnyal felhasználta Tanárky Sándor székfoglalóját, amelyet az Évkönyvek ilyen címmel publikált:

„A hadtudományoknak az álladalmak, s különösen magyar hazánk fentartására életbe ható fontosságáról. Értekezett midőn hadtudományi-alosztályi rendestagi székét elfoglalá a kis gyűlésben, nov. 19. 1838. Tanárky Sándor.”²⁶

Kiss Károly „Mi okozta a francia köztársaság harcnyereségeit? Győzedeleinek mi adott olly hatalmas befolyású sikert?” című értekezésében számos, Mészároséhoz hasonló nézetet fejtett ki „midőn hadtudományi rendestagi székét elfoglalta, a kis gyűlésen dec. 14. 1840”²⁷ Sőt ha összevetjük Kiss és Mészáros értekezését, kiténik, hogy Kiss pozitívabban értékeli a francia forradalom szerepét a történelemben, valamint a forradalmi és a napóleoni háborúk hatását a hadügyekre, elsősorban a hadművészetre, a hadsereg szervezeti fejlődésére és a katonai kiképzésre.

Mészáros merített Horváth Mihálynak, a nemzeti liberális történetírás úttörőjének, az 1849-es oktatásügyi miniszternek „A magyar honvédelem történeti vázlatára” című székfoglaló értekezéséből is, melyet az az 1842. november 22-i akadémiai nagygyűlés ülésén olvasott fel.²⁸ A tények és a korabeli publikációk ismerete és összevetése alapján Mészáros munkája érdekes és értékes írás. Helye és szerepe van a XIX. századi magyar hadtudományi irodalomban.

Fontos adalék még az értekezés jelentőségének megítéléséhez Mészáros Lázár és Toldy Ferenc 1846 júniusi és júliusi levélváltása.²⁹

25 Carl von Clausewitz: A háborúról. I–II. k. Budapest, 1961., 1962. és A hadművészet közepkori és újkori klasszikusai. Budapest, 1974., különösen a IV. rész, A burzsoá hadtudomány születése (1789–1847), 379–622. o.

26 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Ötödik kötet 1838–1840. Buda, 1842. Második Osztály 226–240. o.

27 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Hatodik kötet. 1840–1842. Buda, 1845. Második Osztály, 3–17. o.

28 Uo. 298–376. o.

29 Mészáros 1846-ban igen aktív levelezést folytat a Magyar Tudós Társasággal és leveleiben különböző tudományi eredményekről tudósít, valamint több javaslatot tesz. 1846. március 16-án, a kisgyűlések 14. ülésén ismertetik azt a levelét, melyben egy meteorológiai munkáról számol be és „a florenczi meteorológiai egyesületre figyelmeztet s felhívja: hogy Magyarország különféle pontjain is meteorológiai vizsgálatok eszközöltessenek!” (MTA Kézirattár RAL Kisgyűlések jegyzőkönyve. 1846. K 1398. sz., 21–22. o.) 1846. május 18-i levelében a légszuszítással és az agy működésével foglalkozó két munkát mutat be (MTA Kézirattár RAL 5/1845. sz.), 1846. október 28-i levelében — melyet a kisgyűlés 44. ülésén, 1846. november 16-án tárgyaltak meg — küld egy fordítást olaszból, Aperti Ferente: A köznevelést és áplást tárgyázó intézet Locateban című munkáját és javasolja szerzőjét, ha választás lesz, az akadémia külföldi tagjai sorában, mivel munkásságával és írásaival „lényegében segéllé az első Alapítóné Brunsvick Mária Grófnő által életbe léptetett kisdodóvódat...” (MTA Kézirattár RAL 5/1846. sz. és MTA Kézirattár RAL Kisgyűlések jegyzőkönyve. 1846. K 1398. sz. 81. o.)

1846. június 30-án Toldy Ferenc, az akadémia titkára, levelet írt Mészárosnak, melyben közli, hogy „a múlt héten a szorgalomkocsi útján volt szerencsém Méltóságodnak az Akadémiai Oklevelet megküldeni. Adja Isten, hogy sokáig örvendhessen intézetünk Méltóságod buzgó részvételének.

Valamint a »Katonaságról« szóló beköszöntő értekezés úgy a többi közlemények is figyelemmel fogadtattak társaságunk által, a legközelebb küldött phrenológiai munka pedig, a természettudományi osztályban köröztetés után köszönettel fog a könyvtárba iktattatni.”³⁰ A továbbiakban arra kéri Mészáros, hogy az olasz tudományos akadémia genuai ülésén „Méltóságod, továbbá, Taubner Károly cs. kir. lombard-velencei ev. hadi-pap és acad. lev. tag, végül Deáki Zsigmond cesaroldi püspök, győri tanulmányi kerületi kir. főigazgató és acad. lev. tag” hivatalosan képviselje a Magyar Tudós Társaságot.

Mészáros 1846. július 1-én írt — az akadémiahoz július 11-én érkezett — rövid levélben megköszöni a „Tekintetes Magyar Tudós Társaság levelező tagja kineveztetésemről szolló oklevél”-et.³¹

Az 1846. július 12-én kelt — az akadémiahoz július 27-én érkezett — Mészáros-levelet érdemes szó szerint közölni:

„Tekintetes Titoknok Úr
Igen Tisztelt Uram!

Midőn múlt hó 30-dikán kelt és ma vettem becses tisztí leveléért szíves köszönetemet fejezném ki, sajnálattal kell egyszersmind ki jelentenem; hogy bár mély hálás érzettel méltánylom is a T. T. Társaság becsületbeli ajánlatát, és bár mély örömmel végezném, még is mivel a kibomlott katonai állapot ollyas, melly midőn a tudományi oktatással foglalkozóknak szün és szabad időt enged, annak ép akor nagybani hadi gyakorlatokat tűz ki, ahonnént minden nagyobb hadi test kormányzójának távozása nem csak nehéz, sőt balul magyarázott is. És mivel Augustustól egész October 15-dikéig, kevés közben engedett nyugnapokkal ezredem Milano és Verona körül a fent idézett nagyobb hadi gyakorlatokban részt veendő leszen, tehát a T. T. Társaság különböztető ajánlatát mély fájdalommal meg köszönöm, és Genuában képviselendő helyemet más derekabb tudós Úr által ki tölteni kérnem kellekik.

Midőn tovább örömet jelenteném ki ha *szerény s igénytelen írtt zsengém* figyelmet nyerhetett, és küldeményem Kegyesen fogadtatott, (kiemelés tőlem — Á. T.) bocsánatot kérek, ha távollétemben és helyzetemben szép tisztetek — nem tudván ki szemelését eléggé annak mi érdekes mi kívántató — gyéren felelek meg, min azonban segíteni nem nehéz, ha a gyenge tag a tudós és erős Test irányzata által tevőleges — szebbé tétetik. Reménylívén végtére oklevelem vettéről szolló írásom érkezését, a T. T. Társaság és Kegyed pártolásában ajánlva különbözött tisztelettel maradok.

Tekintetes Titoknok Úr
Lodi 12-dik július 846.

lekötelezett szolgálja
Mészáros Lázár
Acad. Levelezőtag”³²

Ez a levél két szempontból is érdekes. Egyrészt azért, mert az akadémia titoknoka csak nyolc hónap után tudósítja Mészáros „A katonaságrul” című székfoglalójának akadémiai visszhangjáról, másrészt Mészáros maga értékeli székfoglalójának tudományos értékeit „szerény és igénytelen írtt zsengém” jelzőkkel, ami mindenképpen irányt mutató kell, hogy legyen a mi számunkra is.

30 MTA Kézirattár RAL 212/1846. sz.

31 Uo. 150/1846. sz.

32 Uo. 212/1846. sz.

A Magyar Tudós Társaság IV., Mathematicai Osztályának
Hadtudományi Alosztálya

Nemeskürty István közleményének befejező részét a következőkkel zárta: „Sajnálatos, hogy az »MTA másfél évszázada« című 1975-ös jubileumi kiadvány mit sem tud erről a Hadtudományi Alosztályról. Pedig mégiscsak érdekes, hogy a Hadtudományi Alosztály tagjai egytől-egyig a negyvennyolcas honvédsereg kiváló szervezőivé váltak, Kiss Károlytól Mészároson és Korponayn át Czecz Jánosig!”³³ Ezzel a gondolattal indítja könyvének bevezetőjét is, amikor a Magyar Tudós Társaság 1844 decemberi választásainak eredményeit méltatva azt írta: „Ez az a kis mag, mely köré egy év múlva, 1845-ben Széchenyi a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Alosztályát szervezte. Ez a Széchenyi szervezte akadémiai alosztály lett az 1848 nyarán megalakult magyar honvéd hadsereg csírája. Mészáros Lázár akadémikusból, aki 1845-ben egy ma is korszerű hadtudományi értekezést írt székfoglalóul, Széchenyi javaslatára hadügyminiszter; Korponay Jánosból e hadügyminiszter segédtsíjtje, majd az elnöki osztály főnöke, a honvédség szervezője; Czecz Jánosból a hadügyminisztérium vezérkari osztályának tagja, később Bem erdélyi hadseregének vezérkari főnöke lett.”³⁴

Nemeskürty ezekhez még hozzá teszi, hogy „könyvemnek... az Akadémia hadtudományi alosztályának működésére vonatkozó bekezdéseit (Korponay, Czecz stb.) és Mészárosnak a hadi főtanoda szervezése körüli ténykedését eddig ismeretlen tények és adatok tudományos felfedezésének tekintem.”³⁵ A kérdés azonban az, hogy valóban ismeretlen tényeket és adatokat közölt-e a szerző először könyvében? Az ismert publikációk alapján azt kell mondanom, hogy nem! A hadtudományi alosztály tevékenységéről Nemeskürty írásának megjelenése előtt már többen írtak.

1881-ben jelent meg a „Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia fél évszázados történetéből. 1831—1881.” című munka, ebben található egy fejezet „Hadi tudományok” címmel, amely bemutatja a hadtudományi rendes tagok munkásságát, a hadtudományi alosztály működését és többek között megállapítja: „1844-ben a matematikai osztályba külön hadtudományi alosztály szerveztett: ebbe Korponay János gránátos főhadnagy és Mészáros Lázár alezredes levelezőtagnak megválasztattak.”³⁶

1964-ben Markó Árpád „A Magyar Tudományos Akadémia hivatásos katonai tagjai megalapítása óta a második világháborúig” című művében szintén foglalkozik — igaz több pontatlanságot és hibát elkövetve — ezzel a témával.³⁷

Egy 1975-ben közreadott és Nemeskürty által idézett munka is jelzi, hogy létezett hadtudományi alosztály. E munka 2. számú melléklete az „MTA osztályváltozásai” címet viseli és ebben olvasható:

„1845. XI. 23—1858. XII. 19 ...
IV. Mathematicai osztály
IV/1. Hadtudományi alosztály”.³⁸

³³ Nemeskürty: i. m. HK 1977. 4. sz., 609. o.

³⁴ Nemeskürty: i. m. 5. o. (Második kiadás: 5—6. o.)

³⁵ Uo. 459. o. (Második kiadás: 454. o.)

³⁶ Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia fél évszázados történetéből. 1831—1881. Budapest, 1881. II. A Magyar Tudományos Akadémia tudományos munkássága. I. Hadi tudományok. 84—85. o.

³⁷ Markó Árpád: A Magyar Tudományos Akadémia hivatásos katonai tagjai megalapítása óta a második világháborúig. Kézirat. 1964. 118. o. MTA Kézirattár Ms. 10 511. sz.

³⁸ A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825—1973. Összeállította: Fekete Gyuláné. Budapest, 1975. 557. o.

Ugyancsak 1975. novemberében a Magyar Tudományos Akadémia 150. évfordulója alkalmából cikket jelentettem meg „Kinek tiszte legyen” címmel, melyben kiemeltem az akadémiai katonatagok tevékenységét és a hadtudományi alosztály szerepét,³⁹ 1976 áprilisában publikált írásomban pedig részletesen bemutatam a Magyar Tudós Társaság katonatagjait (1825-től 1848-ig), tevékenységüket a Magyar Tudós Társaságban, az első akadémiai hadtudományi rendes tagokat, az akadémiai hadtudományi kutatásokat és az első akadémiai hadtudományi pályázatot.⁴⁰

A hadtudományi alosztály lényegében 1838-ban jött létre. Ezt támasztja alá az is, hogy az Évkönyvek szerint Tanárky Sándor „Értekezett midőn hadtudományi-alosztályi rendestagi székét elfoglalá a kis gyűlésben, nov. 19. 1838.”⁴¹

*Mészáros Lázár korabeli minősítése és
mai értékelése*

Nemeskürty írásának tanulságokat és következtetéseket levonó részében megállapítja: „Biztosra vehetjük, hogy Mészáros tanulmányát ismerték a megfelelő katonai szervek. (Nem is engedték haza a székfoglalóra.) Mégis előlépett, ezredparancsnok lett, sőt 1848. júniusában az uralkodó, vonakodva bár, de cs. kir. vezérőrnaggyá is kinevezte (már mint magyar hadügyminiszterét).”⁴²

Ez a megállapítás, illetve feltételezés azonban kiegészítésre és pontosításra szorul. Mészáros Lázár tudományos tevékenységét valóban ismerték és nagyra értékelték cs. kir. katonai előljárói, sőt mi több, az szemmel láthatóan szerepet játszott katonai előléptetéseiben is. Ezt támasztja alá az 1847. október 30-án készült és az alább közölt igen találó katonai portrét rajzoló minősítés, amelyben így szerepel: „Mészáros Lázár ezredes és ezredparancsnok. A Magyar Tudós Társaság tagja.”

” 122
847

Cs. királyi szardíniai 5. huszárezred

Quall.
Fasc. 1962

*Személyi leírás
a következőkben megnevezett törzstisztről 1847. évre.*

Mészáros Lázár ezredes és ezredparancsnok. 1845. október 24-től van ebben a rendfokozatban. 1792-ben Baján Magyarországon született, katolikus, nőtlen és szolgálja a fenséges uralkodóházat: A Magyar Tudós Társaság tagja.

	Év	Hónap	Nap
<i>A bácsmegyei veliteseknél</i>			
mint főhadnagy	2		8
<i>A Liechtenstein huszároknál</i>			
mint főhadnagy	10	5	5
mint másod lovassági százados	6	8	25
mint első lovassági százados	3	9	15

³⁹ Igaz Szó, 1975. 22. sz., 27. o.
⁴⁰ A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány. 1825–1848. Honvédelem, 1976. 4. sz., 84–95. o.
⁴¹ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Ötödik kötet. 1838–1840. Buda, 1842. 226. o.
⁴² Nemeskürty: i. m. HK 1977. 4. sz., 607. o.

Ismeretek és tudományok	A történelem, földrajz és fizika alapos ismerete mellett az orvostudományokban is jártas. Tud rajzolni . . . Beszél és ír németül, magyarul és olaszul igen jól, beszél valamit franciául és angolul is.
Erkölcsei jelleme és magatartása	Szilárdság és jó lelkűség jellemének fővonásai. Magatartása teljesen szabad.
Magatartása általában, valamint előjáróival és alárendeltjeivel szemben	Udvarias, szerény és szolgálatkész, minden társágban szívesen látják. Előjáróival szemben mindig tisztelettudó, alárendeltjeivel megfelelően szigorú, de egyúttal nagyon igazságos és méltányos, az egész ezredben becsülik és tisztelik, úgyszintén mind azok, ismerik.
Szolgálati felhasználása	Érti a szolgálatot, annak minden ágában tökéletes és azt maradéktalan becsvágygal teljesíti. Alaposan ismeri a gyakorlatozást. Az ezredet minden alkalommal célszerűen és általános megalégedésre vezeti. Az alárendeltjei kiképzésére nagy gondot fordít.
Lovas és lóismerő	Jó és vakmerő lovas, rendfokozatának megfelelően van lóval ellátva és különösen jó lóismerő.
Katonai szakismeretek	Helyes katonai áttekintése van, sok rátermettséggel rendelkezik, minden körülmények között nyugodt, megfontolt, gyors és helyes ítélőképessége van.
Magatartása ellenség előtt	Részt vett az 1814., 1815. és 1821-es hadjáratokban, bátor és belátó tiszt hírnevét nyerte el, nem sebesült meg.
Képességek magasabb kiképzéshez	Kiváló mértékben megvan benne ez a tehetség és buzgón törekszik annak tökéletesítésére.
	Mészáros ezredes rendkívül rátermett, kiváló ezredparancsnok, és minden tulajdonsága meg van ahhoz, hogy mind háborúban, mind békében rátermett, rendkívül használható tábornokká váljon.

Miláno, 1847. október 30.

Rudolph Schaffgotsche
vezérőrnagy

Kiváló tiszt.
Wallmoden
altábornagy

Láttam és teljesen egyetértek.
Wimpff
altábornagy

Egyetértek.
Radetzky
tábornagy⁴³

Mészáros Lázár katonai pályafutásának érdekes mozzanata, hogy levelező taggá választása előtt 8 nappal, 1844. december 16-án léptették elő alezredessé, székfoglaló értekezésének felolvasása előtt 8 nappal, 1845. október 20-án pedig ezredessé és kinevezték az 5. huszárezred parancsnokának.

Mészáros Lázárt, az első felelős magyar minisztérium hadügyminiszterét nem

43 Kriegsarchiv, Wien, Quall. Fasc. 1962. 122/1847. sz. Német nyelvű irat.

„1848. júniusában”, ahogy Nemeskürty állítja, hanem 1848. május 26-i dátummal léptették elő vezérőrnaggyá. Ez kitűnik szolgálati lapjából is.⁴⁴

Helyesen állapítja meg Nemeskürty, hogy Mészáros 1848 tavaszán nem csak azért lett hadügyminiszter, mert előfizetője volt a Pesti Hírlapnak s mert Batthyáynak hirtelen más nem jutott az eszébe. Mészáros kiválasztásában más, nyomósabb okok is szerepet játszottak. Sokat nyomhatott a latban aktív tudományos levelező tevékenysége a Magyar Tudós Társaságban, politikai nézetei, katonai beosztása és így tovább. Vitatom azonban Nemeskürtynek azt a tételét, hogy azért lett Mészáros Lázár cs. kir. ezredes, az 5. huszárezred parancsnoka az első magyar hadügyminiszter, „mert Batthyány és Széchenyi, Eötvös és Vörösmarty és a Tudós Társaság és a közvélemény tájékozottabb része őt tartotta legalkalmasabbnak erre a tisztségre.”⁴⁵

Valóban, Mészáros Lázár az egyik legrátermettebb volt a hadügyminiszterként számba jöhető kevés számú magyar törzstiszt és tábornok közül. Hadügyminisztersége azonban szinte már kezdettől fogva kételyeket ébresztett fel és vitákat váltott ki. Nemeskürty állításával szemben még régi pártfogója és minisztertársa, Széchenyi István is azt írta a naplójába 1848. május 23-án:

„Megérkezik Mészáros. *Hogy Mészáros helyett nem Hrabovszkyt bízták meg... az halálos vétek!* Csak kérdeztek volna meg engem!”⁴⁶ (Kiemelés tőlem — Á. T.)

Széchenyi jelöltje tehát nem Mészáros, hanem az idős báró Hrabovszky János altábornagy péterváradi, majd budai főhadparancsnok volt.

Nem tartom megalapozottnak és bizonyítottnak azt a Nemeskürty által megfogalmazott „legfontosabb tanulságot”, hogy Mészáros Lázár 1845-ös „A katonaságrul” c. székfoglalójában körvonalazott „hadszerszervezési programot” mint „egy évek óta benne forrongó gondolatrendszerrel igyekezett megvalósítani” 1848 nyarán.⁴⁷ Az 1845. októberi értekezés összevetése az 1848. augusztusi törvényjavaslattal nem igazolja Nemeskürty nézetét.

Mészáros Lázár szerepét a hadügyminisztérium és a honvédsereg megszervezésében véleményem szerint objektívan rajzolja meg Urbán Aladár sok évi kutatómunkája gyümölcszeként született művében, „A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán” c. könyvében és más tanulmányaiban.⁴⁸

Nemeskürty könyvét a „honvéd hadsereg megszervezőjének, Mészáros Lázárnak”, ajánlja.⁴⁹ Elfogadható-e az a megállapítás: Mészáros Lázár a honvéd hadsereg megszervezője? (Mellesleg Nemeskürty Korponay Jánosnak is ugyanezt a címet — „a honvédség szervezője” — adományozta.)

44 Kriegersarchiv, Wien. HR 5, II. Abg. Kl. 1845—50, 1/50. sz. — Mészáros Lázár szolgálati lapja az alábbi adatokat tartalmazza: a származási rovatban helység: Baja; megye: Bácska; ország: Magyarország; születési év: 1792; vallás: katolikus; családi állapot: nőtlen; foglalkozása: foglalkozás nélküli. A növedék rovatban: 1813. augusztus 1-én a Bács megyei velítésekhez (= lovas önkéntesek) főhadnagyként kinevezetett a megye által. A későbbiek rovatban, amely tartalmazza a rendfokozatváltozásokat, az előléptetési, áthelyezési dátumokat, az alábbiak szerepelnek: áthelyezve 1816. április 1-én a 7. huszárezredhez; 1826. szeptember 10. előléptetve 2. lovassági századosnak; 1833. június 1. előléptetve 1. lovassági századosnak; 1837. március 17. áthelyezve (5. huszárezred) és ugyanott 3. őrnagynak előléptetve a G. 1120. sz. 1837. 3/24. kelt leirat alapján; 1844. december 16. előléptetve alezredesnek a császári őfelsége 1844. december 16-i legmagasabb elhatározásából és az udvari haditanács G. 6151. sz. 1844. december 19-i leirata alapján; 1845. október 20. előléptetve ezredesnek császári őfelsége október 20-i legmagasabb elhatározásából és az udvari haditanács G. 5286. sz. 1845. október 24-i leirata alapján; 1848. május 25. császári őfelsége 1848. május 26-i legmagasabb elhatározásából vezérőrnaggyá történt előléptetéssel együtt a nagyvezérkarhoz áthelyezve mint királyi magyar hadügyminiszter; vezérőrnagy 1848. 1. kötet 266. oldal a magyar minisztérium rendelkezésére állítva — ... sem illetmény és sem egyéb változásokat többé már nem vezetnek ... (A szolgálati lap német nyelvé.)

45 HK 1977. 4. sz., 609. o.

46 *Szechenyi István*: Napló. Budapest, 1978. 1254. o.

47 HK 1977. 4. sz., 603. o.

48 *Uroan Aladár*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.; Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése (1848. április—december). HK 1976. 1. sz., 42—75. o.

49 *Nemeskürty*: i. m. 7. o.

Urbán Aladár kimutatja, hogy a szabadságharc hadereje kiépítésének első lépései 1848 májusában történtek meg. „Ez a forma szerint a nemzetőrség egy osztályaként felállított, 10 000 főre tervezett önkéntes sereg lett a szabadságharc honvédseregének magva.”⁵⁰ A cs. kir. sorkatonaságtól független, de hozzá hasonló reguláris fegyveres erőnek megszervezésére május 15-én adott ki rendeletet Batthyány miniszterelnök. Ez a fegyveres erő a miniszterelnöknek és nem a

B. Magyarországi Honvédelmi Min. 1848-49

177 XX (50)		Seite	
Lázár von Mészáros			
Oct	Baja	Lehrjahre	1848
Beruf	—	Religion	Katholisch
Bedienst.	—	Stand	Conting.
Land	—	Profession	—
am 1. März 1848 zum 1. Bataillon des 1. Infanterie-Regiments			
als Oberleutnant zum 1. Bataillon des 1. Infanterie-Regiments			
Nachgefollte			
KRIEGSARCHIV			
Charge	Veränderung	im Jahre	Gezeichnet
1. Bataillon	1. Bataillon	1848	1. April zum 1. Bataillon des 1. Infanterie-Regiments
2. Bataillon	2. Bataillon	1848	10. September
3. Bataillon	3. Bataillon	1848	1. Juni
4. Bataillon	4. Bataillon	1848	1. März
5. Bataillon	5. Bataillon	1848	1. März
6. Bataillon	6. Bataillon	1848	1. März
7. Bataillon	7. Bataillon	1848	1. März
8. Bataillon	8. Bataillon	1848	1. März
9. Bataillon	9. Bataillon	1848	1. März
10. Bataillon	10. Bataillon	1848	1. März

KRIEGSARCHIV

Mészáros Lázár szolgálati lapjának első oldala

hadügyminiszternek volt alárendelve. 1848. május 18-tól a hadügyminisztériumhoz intézett átiratában már a „honvéd sereg” elnevezést használja. Mészáros Lázár csak 1848. május 28-tól kezdett belefolylni a honvédségi ügyek intézésébe.

„A Batthyány-kormány hadszervező tevékenységének sorában kétségtelenül a honvédség felállítása a legjelentősebb lépés!” — írja Urbán Aladár.⁵¹ Batthyány 1848 szeptemberéig „szinte kizárólagos szerepet vitt — mint a nemzet-

Charge	Veränderung	von Jahre an	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7) 8) 9)
Obrust	6. J. d. d. k.	1848	<p>ca. Coblenz in Folge des Aufstandes in Frankreich 1. J. d. d. k. in Coblenz am 20. October 1848 in die Stadt Coblenz am 14. October 1848 2. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 3. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 4. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 5. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 6. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 7. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 8. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848 9. J. d. d. k. in Coblenz am 14. October 1848</p>
			<p>General Major General Major General Major General Major General Major General Major General Major General Major General Major General</p>
			<p>Major General Major General Major General Major General Major General Major General Major General Major General</p>

A szolgálati lap második oldala

51 Uo. 353. o.

őrség főparancsnoka — a nemzetőrség és a honvédség szervezésében, vagyis az önálló nemzeti haderő alapjainak lerakásában... Batthyány ismertett rendeletei és intézkedései mögött ott állnak miniszter társai, közülük is a legaktívabban Kossuth és Szemere, a kulcsminisztériumok vezetői... Batthyány hadszervezési sikereit az egész minisztérium eredményének kell elkönyvelnünk, még akkor is, ha részletekben viták, eltérő nézetek nyomaira bukkanunk.”⁵²

Batthyány miniszterelnök sokszor homályban maradt hadseregszervező szerepének feltárása volt Urbán munkájának célja és teljes mértékig egyetérttek az alábbi értékelésével: „Személyében egyben látnuk kell a széles látókörű és fáradhatatlan energiájú államférfit, akinek nevéhez fűződik az 1848/49. évi szabadságharc első honvédszázalóaljainak megszervezése, valamint — legalábbis jelentős részben — a pákozdi győzelem előkészítése... A Pákozdi után szélesben kibontakozó, most már valóban független hadügyi szervező munka azonban a Batthyány és munkatársai által megkezdett nyomokon haladt tovább. A honvédség szervezésének 1848 szeptemberéig elért négyhónapos eredményeire alapozva az Országos Honvédelmi Bizottmány újabb hat hónap alatt megteremtette azt a hadsereget, amelyet csak két nagyhatalom együttes ereje tudott térdre kényszeríteni.”⁵³

A nagy hadseregszervezési munka élén Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke állt. Mészáros Lázár hadügyminiszternek, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjának is kiemelkedő szerepe volt a hadsereg szervezésében, de a tények azt bizonyítják, hogy nem lehet egyedül őt illetni — mint ahogy azt Nemeskürty teszi — „a honvéd hadsereg megszervezőjének” igen megtisztelő címével, mert az nem egyetlen embert illet meg.

Közismert adatok és események igazolják, hogy a Kossuth Lajos vezette Országos Honvédelmi Bizottmány hervadhatatlan érdemeket szerzett a honvédsereg megszervezésében és fejlesztésében. Mészáros Lázár tevékenységét Kossuth Lajos nagyra értékelte és a kritikus katonapolitikai helyzetben, 1849. február 3-án, a lemondás gondolatával foglalkozó Mészáros-hoz intézett levelében így jellemezte:

„Önben olly férfiút lett szerencsénk ismerni, ki hadügyeink kormányzatában kezdettől fogva a legtisztább hazafiúi érzelmet és fáradhatatlan buzgalmat tanúsított mindenkor s a kit ennél fogva épen a haza nehéz körülményeiben nélkülözünk nem szabad.”⁵⁴

Röviden még egy kérdésről. Nemeskürty joggal méltatja Mészáros Lázár érdemeit a Magyar Hadi Főtanoda megteremtésében. De meg kell jegyeznem, hogy a magyar hadtörténeti irodalom Nemeskürtynél már jóval hamarabb jelentőségének megfelelően értékelte Mészáros tevékenységét a Magyar Hadi Főtanoda felállításában és korszerű nevelési-kiképzési programjának kialakításában. Legutóbb e folyóirat hasábjain Hunyadi Károly mutatta be Mészáros Lázár kiemelkedő érdemeit „Törekvések az önálló magyar katonai főiskola megteremtésére”⁵⁵ című tanulmányában, amelyben többek közt ezeket írta: „Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc vezetői — köztük különösen Mészáros Lázár hadügyminiszter — felismerték, hogy az új honvédsereg számára égetően szükséges a megfelelő magyar tisztikar megteremtése... Mészáros Lázár ezért nagy odaadással dolgozott a katonai akadémia megszervezésén. 1848. május 29-én intézkedett..., hogy a Ludovika Akadémia megindítására vonatkozó javaslat

52 Uo. 357. o.

53 Uo. 358—359. o.

54 Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész. 1849. január 1—április 14. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1953. 301. o.

55 Lásd HK 1971. 4. sz., 677—684. o.

minél rövidebb idő alatt elkészüljön.”⁵⁶ A cikk részletesen tárgyalja Mészáros Lázárnak az intézmény céljával, működési szabályaival, nevelési és kiképzési elveivel kapcsolatos gondolatait és az elért eredményeket.

Az elmúlt időszakban, kutatók és szépírók munkássága nyomán, megkezdődött Mészáros Lázárnak, az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc egyik kiemelkedő katonai személyiségének reálisabb megrajzolása, történelmi szerepének objektívabb tisztázása. Az első felelős magyar minisztérium hadügyminisztere, az első „hadügyér” portréja a különböző publikációk nyomán egyre világosabban bontakozik ki. Írásommal és az eddig ismeretlen adalékokkal ezt a folyamatot kívántam erősíteni.

Mészáros Lázár személyében látnunk kell azt a művelt és hazáját forrón szerető katonát, aki kiemelkedő szerepet töltött be az 1848—49-es szabadságharc hadügyének szervezésében, fejlesztésében és irányításában, a hadműveletek tervezésében és vezetésében. Súlyos körülmények között töltötte be 1848 májusától 1849 májusáig a hadügyminiszteri tárcát és válságos helyzetekben vállalt el különböző magas katonai beosztásokat. Hadügyminisztersége mellett kétszer volt hadtestparancsnok (1848. augusztus—október: déli tábor; 1848. december—1849. január: a Schlik elleni táborozás parancsnoka), 1849 júniusában „a hazánkbeli összes katonai növeldek főfelügyelésével” bízták meg, 1849. júliusában a honvédsereg főparancsnoka, végül július végén és augusztus elején vezérkari főnöke volt. Katonai tevékenységének voltak eredményei, de voltak látványos kudarcai is. Politikai magatartásának pozitív vonásai mellett megvoltak a korlátai, amelyek kimutathatók tetteiben és állásfoglalásaiban.

Összeségében azonban Mészáros Lázár, a magyar hadtörténelem egyik kiemelkedő személyisége, híve volt a társadalmi haladásnak és hazája szabadságáért mindig ott harcolt, ahová állították. Mészáros Lázár munkássága és történelmi szerepe alapján méltó az utókor eddigénél nagyobb elismerésére.